

Dr hab. Piotr Stanisław Mazur prof. AIK
Katedra Filozofii Bytu, Człowieka i Społeczeństwa
Akademia Ignatianum w Krakowie

Recenzja rozprawy doktorskiej

Ks. mgr. Gabriela Ragana *Koncepcja dobra wspólnego w ujęciu Mieczysława Alberta Krapca. Studium z antropologii filozoficznej*, napisanej pod kierunkiem **ks. prof. dr. hab. Andrzeja Maryniarczyka** na Seminarium naukowym z metafizyki i antropologii filozoficznej na Wydziale Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Uwagi wstępne

Rozumienie dobra wspólnego należy do centralnych problemów filozofii społecznej. Sposób jego pojmowania określa bowiem zasadniczy sens istnienia społeczności i charakter relacji między osobą ludzką a różnego rodzaju zbiorowościami. Zgodnie z ujęciem realistycznym, reprezentowanym przez Mieczysława Alberta Krapca OP, prymarnym aspektem dobra wspólnego jest dobro osoby ludzkiej, w którym wszystkie inne wymiary aktywności człowieka w społeczności znajdują swoje źródło i któremu ostatecznie są podporządkowane. Ta personalistyczna interpretacja dobra wspólnego i całego życia społecznego stała się przedmiotem recenzowanej dysertacji. Podkreślając teoretyczne znaczenie podjętego w rozprawie problemu i jego wagę dla toczących się sporów o sposób praktycznego kształtowania życia społecznego, należy zauważyć zarazem aktualność myśli wybitnego lubelskiego filozofa. Nic dziwnego, że stanowi ona przedmiot naukowego zainteresowania, a jednocześnie za sprawą recenzowanej dysertacji mgr. Gabriela Ragana, która napisana została w języku słowackim, popularyzowana jest poza granicami Polski.

Zawartość rozprawy i jej ocena od strony treściowej

Rozprawa składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia i bibliografii. Jej dopełnieniem jest obszerne streszczenie w języku polskim. We wstępie do rozprawy jej Autor

postawił sobie zadanie wskazania ostatecznego celu istnienia społeczności, zwłaszcza wspólnot naturalnych, jakimi są rodzina, naród i państwo. Problem celu życia społecznego związany jest z kolei z pytaniem o kryterium adekwatnego rozumienia celu życia społecznego. Zarówno miarą życia społecznego, jak i jego celem jest osoba ludzka. Stąd też jego zdaniem najważniejszą koncepcją życia społecznego jest ta, która umożliwia pełny rozwój człowieka. Warunek ten spełniony może być jedynie wówczas, gdy uzna się dobro osoby za dobro wspólne społeczności, co pokazał Krąpiec w swojej koncepcji życia społecznego. Dlatego jego myśl stała się podstawą i punktem odniesienia dla prowadzonych w rozprawie analiz problemu dobra wspólnego i oceny innych sposobów rozumienia dobra wspólnego.

Rozdział pierwszy rozprawy poświęcony został rozumieniu człowieka jako bytu społecznego od strony historycznej i przedmiotowej. W części pierwszej Autor dysertacji poddał analizie zasadnicze koncepcje człowieka (monistyczną, dualistyczną, hylemorficzną i personalistyczną) i odpowiadające im koncepcje celu życia społecznego. Ukazanie różnych koncepcji metafizycznych i antropologicznych stanowiło tło dla uwyrażnienia specyfiki i uzasadnienia prymatu tomistycznej (personalistycznej) koncepcji dobra wspólnego, którą Krąpiec rozwija. Polega ona na uznaniu znaczenia zarówno duchowego, jak i cielesnego aspektu istnienia osoby ludzkiej, oraz jej transcendencji względem świata przyrodniczego i społeczności. Pod pewnym względem koncepcja ta jest efektem historycznego rozwoju metafizyki, antropologii i teorii życia społecznego, którego ogniwami były materialistyczny monizm pierwszych filozofów, dualizm Platona i hylemorfizm Arystotelesa.

Mimo klarownego podejścia zaproponowane ujęcie może wzbudzać wątpliwości. Po pierwsze ryzykowane jest sięganie do presokratyków w celu ukazania specyfiki monistycznej (naturalistycznej) antropologii, negującej transcendentny wymiar istnienia człowieka i wynikającej z niej koncepcji życia społecznego. Przesokratejska filozofia była niewątpliwie monistyczna i naturalistyczna, ale nie wypracowała jeszcze zbornej koncepcji człowieka i życia społecznego. Dlatego rozumienie specyfiki tego życia przez przedstawicieli tej myśli może być co najwyżej suponowane, podczas gdy istnieje wiele późniejszych naturalistycznych koncepcji człowieka i społeczeństwa. Po drugie zabrakło wyraźnego pokazania sposobu przejścia od koncepcji Tomasza z Akwinu do koncepcji Krąpca, co wymaga dopowiedzenia, jeśli uznaje się ich daleko idącą zależność.

W części drugiej rozdziału pierwszego Autor podkreślił, że człowiek jako byt osobowy, o spencjalizowanej naturze w swoim życiu i działaniu zmierza do aktualizacji różnego rodzaju potencjalności. Obok potencjalności fizyczno-cielesnych i psychiczno-

duchowych wyodrębnione zostały potencjalności społeczne, związanie z poznawczym i moralno-decyzyjnym, twórczym i religijnym rozwojem osoby ludzkiej dokonującym się w relacjach społecznych z osobami drugimi dzięki partycypacji w kulturze.

W rozdziale drugim analizie poddane zostały społeczności naturalne – rodzina, naród i państwo, w kontekście roli odgrywanej przez nie w aktualizacji potencjalności osoby ludzkiej, jakimi są odpowiednio potencjalności naturalne, kulturowo-duchowe i materialno-społeczne. W podsumowującym ten rozdział paragrafie Autor słusznie wskazał na pomocniczą funkcję wszystkich rodzajów społeczności w odniesieniu do osoby ludzkiej. Za Krapcem podkreślił przy tym podmiotowość osoby ludzkiej jako bytu społecznego, ale ukierunkowanego na spełnienie w relacji do Boga i z tej racji ontycznie suwerennego względem struktur państwowych. Analizie poddana została także kultura rozumiana jako przejaw życia społecznego, mający na celu doskonalenie życia osobowego poszczególnych osób i społeczności. Realizacja tego rozdziału jest poprawna i dobrze ugruntowana na opracowaniach problemu.

Kluczowy dla rozprawy charakter ma rozdział trzeci, w którym analizie poddane zostały zasadnicze formy rozumienia dobra wspólnego. Autor, opierając się zróżnicowanej literaturze przedmiotu, wnikliwej analizie poddał niektóre koncepcje historyczne dobra wspólnego (Platona, Arystotelesa, stoików), przeciwstawiając im tomistyczną koncepcję dobra wspólnego. Na podstawie tych analiz zasadnie postawił tezę, że podstawą określenia dobra wspólnego powinna być (i jest w ujęciu personalistycznym) cała struktura bytowa osoby, obejmująca obok wymiaru cielesnego również aspekt duchowy, z właściwymi dla życia osobowego aktami poznania, działania, wytwarzania i życia religijnego. W rezultacie takiego podejścia zasadnicze aspekty życia osobowego wyznaczają zakres tego, co wchodzi w obszar dobra wspólnego, gdyż dobro to winno aktualizować całego człowieka. Na podstawie koncepcji Krapca Autor rozprawy wykazał, że w obrębie życia społecznego dobro osoby ludzkiej zapewnia jedynie uznanie jej podmiotowości wobec prawa, zupełności i godności. Zasadniczą cechą dobra wspólnego pojmowanego jako dobro osoby ludzkiej jest jego nieantagonistyczność. Wszelkie zaś odejścia od niego w formie jego redukcji do dobra materialnego, subiektywizacja (indywidualizm liberalistyczny) czy kolektywizacja (kolektywizm) sprawiają, że przybiera ono formę antagonistyczną, to znaczy przeciwstawia dobro jednych podmiotów życia społecznego, innym jego podmiotom. Swoje analizy w rozdziale trzecim ubogacił Autor krytycznym spojrzeniem na współczesne koncepcje życia społecznego, proponowane m.in. przez Roberta Nozicka, Fridricha Augusta von Hayeka.

Oceniając zdecydowanie pozytywnie realizację tego rozdziału należy zaznaczyć, że Autor mógłby w większym stopniu uwzględnić w nim prace samego Krapca lub uwzględnić je w szerszym zakresie, np. w analizach dotyczących antagonistycznych koncepcji dobra wspólnego, odwoływał się w zasadzie jedynie do dzieła „Ja-człowiek”, podczas gdy większość prac społecznych lubelskiego filozofa pochodzi ze znacznie późniejszego okresu. W interpretacji problemu dobra wspólnego zabrakło z kolei bardziej krytycznego podejścia do myśli Krapca. Fundamentalna w tym aspekcie jest nie tyle teza, że dobro osoby ludzkiej jest celem życia społecznego, która jest dobrze ugruntowana w tradycji personalistycznej, ile teza, że jest ono nieantagonistyczne. Czy zawsze i w każdym aspekcie jest ono nieantagonistyczne? Jak tę nieantagonistyczność pogodzić z polityką, która nawet jeśli jest roztropną realizacją tego dobra, rodzi antagonizmy?

Ostatni rozdział rozprawy poświęcony właśnie polityce jako praktycznej realizacji dobra wspólnego pomyślany został przez Autora jako dopełnienie recenzowanej rozprawy. To, co jest przedmiotem działań politycznych jako dobro wspólne przedmiotowe winno być przyporządkowane do dobra wspólnego osobowego, co sprawia, że to ostatnie staje się etyczną miarą działań politycznych. A ponieważ dobro wspólne w państwie realizuje się poprzez system prawa, z uwagi na dobro wspólne, prawo stanowione winno opierać na prawie naturalnym. Cenne dopełnienie stanowi w tym rozdziale dostrzeżenie trudności, jakie niesie realizacja tak rozumianego dobra wspólnego, na które Autor odpowiada propozycją przyjęcia zasady realizacji „minimalnego dobra wspólnego”, które winno chronić podstawowe prawa osoby ludzkiej. Całość rozważań zawartych w monografii uzupełnia kwestia działania władzy na poziomie międzynarodowym, które również winno uwzględniać dobro wspólne poprzez odwołanie do zasad solidarności i pomocniczości.

Rozprawa ks. mgr. Gabriela Ragana pod względem treściowym poprawnie rekonstruuje i interpretuje myśl wybitnego filozofa szkoły lubelskiej, obejmując najważniejsze uwarunkowania i aspekty dobra wspólnego – wymiar historyczny i systematyczny, zwłaszcza zaś zależność koncepcji życia społecznego i dobra wspólnego od rozumienia rzeczywistości (metafizyka) i człowieka jako bytu osobowego o spotencjalizowanej naturze, aktualizującego się w relacjach interpersonalnych zachodzących w społeczności. Jednocześnie zaproponowana przez doktoranta rozprawa ma charakter twórczy, gdyż interpretację koncepcji dobra wspólnego w ujęciu Mieczysława Alberta Krapca wykorzystuje do własnego studium problemu.

Ocena rozprawy od strony formalnej

Rozprawa ks. mgr. Gabriela Ragana podejmuje istotny problem badawczy, osadzony w bogatej literaturze przedmiotu. Klarowny i poprawny plan pozwolił go we właściwy sposób postawić, omówić i w sposób poprawny rozstrzygnąć. Układ rozprawy prowadzi od zarysu uwarunkowań bytowych człowieka (osobowy status, potencjalizowanie, społeczna natura), przez charakterystykę zasadniczych typów społecznego życia człowieka i celów ich istnienia, ku teoretycznemu określeniu właściwego celu i sposobu życia społecznego (dobro wspólne), oraz polityki jako sposobu jego realizacji (polityka). Zgodnie z przyjętym w szkole lubelskiej aporetycznym modelem metafizycznego poznania w rozprawie uwzględnione zostały wybrane koncepcje rzeczywistości, człowieka i życia społecznego (historyczne i współczesne), aby w ich kontekście ująć problem rozprawy i dać jego właściwe rozwiązanie.

Rozprawa ma charakter metafizyczny, to znaczy że wykorzystuje metodę metafizyczną (poszukiwania koniecznych, jedynych i ostatecznych racji dla badanego faktu) do analizy problemu dobra wspólnego, opierając się na koncepcji tego dobra w ujęciu Mieczysława Alberta Krapca. Rezultatem tak napisanej rozprawy jest taka rekonstrukcja i interpretacja koncepcji dobra wspólnego w ujęciu Krapca, które pozwalają pytać o jej prawdziwościowy charakter (zgodność lub niezgodność z rzeczywistością), wtórnie natomiast o jej historyczno-filozoficzne znaczenie. Podkreślenie tego aspektu jest o tyle ważne, że Autor rozprawy mocno podkreślał jej metafizyczny charakter, odwołując się do metody metafizycznej i jednocześnie prowadził swoje analizy różnych koncepcji rozumienia dobra wspólnego, nie po to, by ustalić ich wzajemną zależność, ale by rozstrzygnąć ich roszczenie do wyjaśnienia faktu, jakim jest dobro wspólne czy szerzej – rozumienie sensu życia społecznego.

W rozprawie została pod uwagę wzięta stosunkowo obszerna i reprezentatywna, choć zasadniczo znana literatura przedmiotu. Podstawową rolę odegrały w niej prace Krapca oraz innych przedstawicieli realistycznej filozofii ze środowiska lubelskiego (choć nie tylko), dopełnione literaturą zachodnią (anglo-, niemiecko-, włosko-języczną) i słowacką z zakresu wprost lub pośrednio odnoszącego się do problematyki życia społecznego. Literatura ta została w sposób należyty przestudiowana i wykorzystana w rozprawie. Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że nie wyczerpuje ona omawianego problemu nawet w zakresie samego tomizmu, co pokazuje choćby całkowity brak odniesień do prac Mieczysława Gogacza.

Analizy zawarte w rozprawie są poprawne. Wnioski są uzasadnione zarówno w kontekście analiz historycznych, jak i przedmiotowych a zarazem zgodne z obecnym stanem

wiedzy. Autor dysertacji wykazał się dobrą znajomością i wykorzystaniem metafizycznej metody poznania. Stąd też dokonane rozstrzygnięcia i uzyskane wnioski nie budzą zastrzeżeń od strony stosowania warsztatu naukowego, przyczyniając się po pogłębieniu i poszerzenia wiedzy w zakresie problemu podejmowanego w rozprawie.

W warstwie redakcyjnej rozprawa została opracowana poprawnie. Zdarzają się w niej jednak drobne potknięcia, jak błędy w uporządkowaniu alfabetycznym bibliografii czy błędy językowe, np. „opracowania o dobrze wspólnym”.

Wniosek końcowy

Rozprawa ks. mgr. Gabriela Ragana jest cenną rekonstrukcją i interpretacją metafizycznej koncepcji życia społecznego, a w szczególności dobra wspólnego w ujęciu Mieczysława Alberta Krąpca. Jest ona świadectwem gruntownej wiedzy i opanowania umiejętności posługiwania się warsztatem naukowym przez Autora dysertacji, ukazując dużą samodzielność w stawianiu i rozwiązywaniu przez niego problemów wchodzących w skład tematu rozprawy. Uzyskane rezultaty poznawcze są zgodne z dotychczasowym stanem wiedzy, poszerzając ją zarówno w aspekcie rozumienia koncepcji lubelskiego filozofa, jak i rozumienia problematyki życia społecznego człowieka, w szczególności dobra wspólnego. Dysertacja spełnia więc wymagania ustawowe stawiane tego typu pracom naukowym. W związku z powyższym wnioskuję do Rady Wydziału Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II o dopuszczenie mgr. Gabriela Ragana do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Antoniówka, dnia 16.05.2019

Andrzej Mezur